

EMİRALİ YAĞAN • Beyaz Dağ'da Bir Gün

EMİRALI YAĞAN 1958 Dersim doğumlu. Ankara Eğitim Enstitüsü ve Paris 8 Üniversitesi Modern Yazın Bölümü'nü bitirdi. 1980 askerî darbe yıllarında siyasal nedenlerle hapis yattı. Mamak'ta kaleme aldığı ilk şiirlerini *Urmiye Mavisi* adıyla 1989'da kitaplaştırdı. Diğer şiir kitapları: *Şarkılar Ülkesi* (Cahit Sıtkı Tarancı Şiir Ödülü 1990), *Gitmek Bir Uzun Öykü* (1995), *Evvel Zaman Şiirleri* (2003), *Sahra, Sanrı ve Sara –Aylak Dizeler–* (2007) *Ve Denizi Kar Tuttu* (şiir albümü, 2002). Silva Gabudikyan'ın *Şarkuların Şarkısı* adlı eserini Raffi Hermonn'la birlikte Ermeniceden Türkçeye çevirdi (2002). Cemal Taş'ın derlediği Abdullah Gündüz'ün *Vasiya Mı –Fecir, Alacakaranlık ve Ömrüm–* (2006) ve yine Cemal Taş'ın derlediği *Dağların Kayıp Anahtarı-Dersim 1938 Anlatıları'nı* Kirmançkiden Türkçeye çevirdi (2010). Dersim Tertelesi'ni konu alan "Qelesa Sure/Kırmızı Kalem" (2009) ve devamı niteliğindeki "Kara Vagon" (2011) belgesellerine metin yazarlığı yaptı. Piya Yayın Kolektifi'nin kurucuları ve süreli yayınlarının editörleri arasında yer aldı. Şiirleri farklı müzisyenlerce bestelenip seslendirildi, değişik dillere çevrildi, yerli-yabancı antoloji, dergi ve gazetelerde farklı türde eserleriyle yer aldı.

İletişim Yayınları 1864 • Tarih Dizisi 77

ISBN-13: 978-975-05-1174-5

© 2013 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2013, İstanbul

EDITÖR Kıvanç Koçak

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Oben Üçke

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

EMİRALI YAĞAN

Dersim Defterleri

Beyaz Dağ'da Bir Gün

Kou Spi'de Ju Roze

*Kardeřim Kamer ve Dersim 1938 Tertelesi'nde
yitip giden tüm masumlar için...*

Nesillerine kahramanlık menkibeleri okutulmuř yüce bir
ulusun, kayıp kavimlerden artık, azlardan az, kılıartığı
cüce bir topluluėun minicik çocuklarına süngüyle okut-
tuğu kırım hikyeleri, kara masallar yüklü bu defterleri
ocuklarımızdan sakının!

“Biz kırıldık daha da kırılırız
Ama katil de bilmiyor öldürdüğünü
Hırsız da bilmiyor çaldığını
Biz yeni bir hayatın acemileriyiz
Bütün bildiklerimiz yeniden şekilleniyor
Şiirimiz, aşkımız yeniden,
Son kötü günleri yaşıyoruz belki
İlk güzel günleri yaşıyoruz belki
Kekre bir şey var bu havada
Geçmişle gelecek arasında
Öfkeyle sevinç arasında
Öfkeyle başış arasında”

– Cemal Süreya

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	11
ÖNSÖZ / ŞÜKRÜ ASLAN	13
BAŞLARKEN: BÜYÜK ORDU MANEVRASI VE ULUSAL KURBAN TÖRENİ...	17
BİRİNCİ BÖLÜM	
<i>Beyaz Dağ Hengâmeleri</i>	23
VİRAN BAHÇE	25
ALAMETLER VE SON RÜYA	43
FECRİKÂZİP / ALDATAN TAN	45
ARAF'TAN DÖNENLER	52
SELMAN AMCA'YA DİYEMEDİKLERİM	75
74 YIL SONRA	95
"BEN ABLAMIN GÖĞÜS KAFESİNDE KURTULDUM"	102
YUSUF'UN HİKÂYESİ	108
ALACAKARANLIK	122
DİVANE DERVİŞ	142
GALBUSANLILAR	147
BEYAZ DAĞ KİREÇ KUYULARI	149
DEREGÖL DERELERİ	151
MAMETLERİN MİRASÇISI YUSUF, MUSA VE AKRANLARI	165
QIRNİGA KHALİ DERESİ	176
BİNEKTAŞI / SON ERMENİ	182

İKİNCİ BÖLÜM

Öte Dağların Ardı	195
“YARAMAZ ÇOCUKLAR”	197
TAĞAR DERESİ	205
SÜNGÜ VE SEZARYEN	213
ZANKİREKLİLERİN KIRIMI	215
KANLI CÜZDAN	223
MEYYİTLER KABİLESİ	238
YILANIN, ÇAKALIN DOKUNMADIĞI	242
ANNENİN SEÇİMİ	243
İHTİYAR İLE ÇOCUK	244
CAN YOLDAŞLARI	246
BABA VE OĞUL	247
DELİ XİDO’NUN MESELİ	250
SEKİZ ARTI SEKSEN	254
PIR VE TALİPLERİ	266

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

<i>Alayların Dönüşü ve Sonrası</i>	269
İNCİĞA KAYALIKLARI	271
KÜÇÜKBAŞLAR VE NAHIR SÜRÜLERİ	275
TOPLU MEZARLIK ÜZERİNDE ŞİİR MATİNESİ	280
QULA/METRİS	282
MEHMETÇİK VE BÖLÜK KOMUTANI	285
VUR İLE DUR MESELİ	289
RAMAZAN DERESİ	291
KESİK BAŞLAR VE RAYBER	297
MELEK’İN ULULARA İNTİZARI	306
KAYMAKAM ALİ’NİN İNTİZARI	307
YANIK BEŞİK	311

TEŞEKKÜR

Kitapta yer alan anlatılara tanıklıkları ve aktarımlarıyla kaynaklık eden Dersim 1938 Tertele tanıkları Abdullah Gündüz, Ali Açık, Beser Dalga, Çiçek Yağan, Doğan Bulut, Elif Atalay, Emoş ve Pir Ahmet Kılınç, Kali Ağırdağ, Kework Gregoryan, Medina Öztan, Melek Akgündüz, Selman Yeşildağ, Sêydaliy-e Heseni'ye,

İkinci kuşaktan aktarıcılar Ali Yeşildağ, Alibeg Yağan, Azime Kılınç, Filiz Er, Hasan Yağan, Hıdır Yayık, İmam Dalga, İsmet Solmaz, Hasan Ferhat, Şihali Cancôte, Zewê Öztan'a,

Özel arşiv ve kayıt çalışmalarından yararlandığım Cemal Taş, Ferhat Tunç, Hüseyin Ayrılmaz'a,

Sağladığı döneme ait fotoğraflar için Hasan Saltık'a,

Kapak fikri için Dilber Seçkin'e,

Görüş ve önerilerinden yararlandığım değerli hocam Şükürü Aslan'a,

Türlü katkıları için Ahmet Cihan, Ali Taki Emre, Ali ve Hayat Özkan, Akın Yanardağ, Engin ve Ümit Taşdemir, Devrim Tekinoğlu, Ekber Kocamış, Halide Yıldırım, Haydar Kaya, Haydar Karataş, Hüseyin Yıldız, Makbule ve İbrahim Çerimli, Kemal C. Bilgin, Mehmet Çetin, Nilüfer Akbal, Şaban Ol, Sems Ra'ya,

Yayınevinden sayın Nihat Tuna, editörüm Kıvanç Koçak, Su-
at Aysu ve emeği geçen diğer arkadaşlara,

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında damlacık katkısı olup da
adlarını anmayı unuttuğum tüm arkadaşlarıma sonsuz teşekkürler...

ÖNSÖZ

ŞÜKRÜ ASLAN

Dersim’le ilgili literatürün anahtar kavramı “38”dir. Çünkü sadece fizikî kıyım niteliği nedeniyle değil, toplumsal, kültürel ve ekonomik birçok boyutu bakımından da önemli bir kırılma noktasıdır 38. Dolayısıyla ilgili yazında doğrudan ya da dolaylı olarak bu sürece gönderme yapılmış olması anlaşılır bir durumdur. Bu nedenle eldeki çalışmaya da konu olan 38’e dair özet bilgiyi anımsatmakla başlamak da zaruret:

1938 yılının bahar aylarında, birliğiyle birlikte Merzifon’dan Dersim’e gönderilmiş Teğmen Ahmet Cemil Akıncı, anılarında “milli birlik ve beraberlik uğruna azımsanmayacak çapta para, can, kan akıtıldı” diyor. Dönüş zamanına dair söyledikleri ise bir büyük vahşetin ifşası sanki: “1938 yılının Eylül ayıydı... Aylar süren bir maceradan hayvan ve askerlerimin burnu kanamadan, dönüşün sevincini yaşıyorduk.”

Fazla söze gerek yok, Dersim 38’i en yalın haliyle bu ifadeler özetliyor.

* * *

Dersim üzerine son yıllarda hatırı sayılır bir literatür oluştuğunu görmekteyiz. Uzun yıllar adından dahi söz etmenin tehlikeli sayıldığını anımsarsak bunu olumlu bir gelişme say-

mak gerekir. Kabaca bir tasnif yapmak gerekirse bu literatürün bir bölümü, geleneksel olduğu üzere, resmî yazını referans alan çalışmalardan oluşuyor. Çoğunluğu 1930'lu yıllarda devlet görevlileri tarafından yazılan metinlerin bile gerisinde kalan ve akademik dünyada da kendine yer bulmuş bu grupta “Dersim’in katli” vakasının işlenmemiş olması dikkat çekicidir. Tıpkı 1938 yılında çıkan gazeteler gibi... On binler öldürülürken tek bir haber dahi yapılmamıştır. Dersim’e dair literatürün diğer bir bölümü ise daha çok “devrimci söylemin” belirlediği çalışmalardan oluşuyor. Bu grupta yer alan ve genellikle politik analiz içerikli makalelerden oluşan yazında Dersim halkının otonom yapısını korumak için sürdürdüğü mücadelelere gönderme yapılıyor ve bir tarihsel miras olarak “toplumsal direniş” teması işleniyor. Somut hiçbir kanıtı dayanmadığı halde “Dersim İsyanı” söylemi bu yazında tematik bütünlüğü sağlayan bir unsur olarak uzun süre yer aldı. Üçüncü grupta yer alan çalışmalar ise çoğunlukla belgesel tarama ve derinlemesine araştırmalara dayanan; yazarlarının çoğu akademisyen olmasa da bu yönüyle akademik kaygılar taşıyan çalışmalardan oluşuyor. Dersim meselesini veriler üzerinden tartışmak büyük ölçüde bu yazın aracılığıyla mümkün olmuştur.

Bütün bu ayrımların her birinde başka tasnifler de yapmak mümkündür aslında. Politik, ticari, etnik, dinî vb. kaygıların belirlediği bir dizi Dersim çalışmasından da söz edebiliriz. Fakat en temelde bunlar Dersim meselesinin çeşitli boyutlarına, farklı bakış açılarından bakan örnekler olarak toplamda olumlu bir sürece işaret ediyorlar.

Bununla birlikte Dersim meselesinin tartışma dışı kalmış pek çok alanı bulunduğunu da ifade etmek gerekir: Yerel yönetimi, ekonomik hayatı, etnik kimliklerin var olma biçimi, parlamentoya gönderdiği milletvekilleri, eğitim tecrübeleri, toplumsal hareketlerdeki rolü, mekânsal nitelikleri, devletle ilişkileri, diasporası, yerel liderleri, doğal kaynakları, üretim potansiyeli... Bunların en başında da geçmişte Dersim’deki gündelik hayat konusunun önemini vurgulamamız gerekir. Yüzyıllar içinde oluşmuş toplumsal dokunun damarları gibi işlev gören ve hük-

metmeye gidenlerin dahi hayranlıkla söz ettiği kültürel örüntüler bu hayatın özel olarak anlaşılmaya değer olduğunu gösterir. Bu konu klasik antropolojinin, sosyolojinin ve salt politik saiklerin konusu olmaktan öte bir şeydir. Dolayısıyla bunların, araştırma çerçevesini de aşan akademik ve edebi kaygılarla ele alınmasında zaruret var. Bu yöndeki çalışmalarla birlikte hem daha sahici bir Dersim fotoğrafı görmek hem de '38 genel kıyımının aslında sadece fizikî değil, onunla birlikte kültürel bir imhayı da amaçlamış olduğunu somut olarak anlamak mümkün olabilecektir. Bu, aynı zamanda “kültür” olgusunu, “devrim” gibi politik projelerle ilişkisi yönünden tartışmaya katkıda bulunacaktır.

* * *

Emirali Yağan'ın, yığınsal kıyımın zirve yaptığı 15.08.1938 gününde Beyaz Dağ ekseninde yaşananları eksen aldığı bu kitabı aynı zamanda Dersim'deki gündelik hayatın detaylarına da odaklanan son derece kıymetli bir çalışma. Kitapta Dersimlilerin geleneklerine dair önemli/ayrıntılı öyküler yer alıyor. Bu öyküler üzerinden Dersimlilerin gündelik hayatına yönelik dış müdahalelerin yarattığı toplumsal tahribatın niteliklerini ve toplumsal/kültürel maliyetini görmek mümkün. Ayrıca sadece devletin Dersimlilerle kurduğu ilişkinin otoriter ve dışlayıcı niteliğini değil, yanı sıra farklı etnik gruplar ve birer toplumsal küme olarak aşiretlerden oluşan Dersimlilerin kendi aralarında kurdukları ilişkileri; uzlaşmaları, gerilimleri, dayanışmayı, paylaşmayı vb. izlemek de bu çalışma aracılığıyla mümkün.

Yağan'ın kitabımı değerli kılan özelliklerden birisi de hiç kuşkusuz uzun yıllardır özenle koruduğu ve bu kitabın da hemen her satırına yansıyan edebi kaygısı. Bu niteliği, kitabı son derece akıcı hale getirmekte; yapıtın bütün ayrıntılarını adeta ilmek ilmek örererek okuyucuya sunmakta.

* * *

Uzun yıllar emek verdiği görülen bu yeni çalışmasında Yağan, 1938 Tertele tanıklıklarının dehşet verici hikâyelerini or-

taya çıkarmakla kalmıyor, aynı zamanda Dersim'in çoğul kültürünü, sosyal, kültürel dokusunu, diller ve inanç havzasını tanımamıza da ipuçları sağlıyor. Bunu yaparken katı ve kapalı sınırlara çeken, onu "sınırlara" hapseden eğilimlerden öte bir yaklaşımı salık veriyor. Kimileyin tanıklıklarla resmî tarihi yüzleştiriyor. Tanıklıklara paralel yürüyen meseller, öyküler, portreler, farklı türde pasajlar Dersim coğrafyasının geçmişinden bugününe ışık tutuyor. Yağan, birbirinden dehşet verici hikâyeler arasında okuruna soluk alabileceği keyifli okuma metinleri sunmayı da ihmal etmiyor. *Dersim Defterleri* aynı zamanda kaynak kitap niteliği de taşıyor. Sosyal bilimlerin "tarif yapma" ve dolayısıyla sınır çizme ya da daraltma eğiliminin aşılması anlamına gelen bir esnekliği içinde taşıyor. Çünkü "tarif etme" tutumu, aslında sonuçta araştırma nesnesini, bir biçimde öznenin beklentilerine uygun hale getiriyor ve sahici doğasından koparıyor. Dersim'i bu "geleneksel" konseptin dışında okumaya çalışmak ve onu olduğu gibi anlamak için olmazsa olmaz bir koşul olan bu yaklaşım eldeki kitabın metodolojisinde önemli bir yer tutuyor.

Yağan'ın, Dersim Tertele Tarihi'ne ve Dersim'i anlamaya ışık tutacak bu çalışmasının yeni ürünler ortaya çıkaracak biçimde devam edeceğini okuyucuya bu vesileyle bildirmek isterim. En başta bu kitabı ve yukarıda andığım bütün çalışmalarını için Emirali Yağan'ı kutlarım.

Mart 2013, İstanbul

BAŞLARKEN: BÜYÜK ORDU MANEVRASI VE ULUSAL KURBAN TÖRENİ...

Dersim'e adını verdiği rivayet edilen Sim Deresi ile Munzur ve Harçık akarsularının çevrelediği Mameki köyüne, üç katlı hükümet konağı ve bir süvari alayını barındıran iki katlı kışla kondu. Çiçeği burnunda Munzur vilayet merkezi için olmazsa olmaz hükümet konağı ve garnizon tamam olunca, idari konağın yanı başına tek minareli bir cami kondu da unutulmadılar. Adalet Sarayı'na ve hapis haneye gerek duymadılar...

Âlemi var eden Güneş'e, ateşe ve suya, "tarıq" dedikleri tarih öncesi totemlere, kültlere, mitlere, çaputlu ağaçlara, "jar u diyar"lara, kutlu bildikleri "Derviş Toprağı"na, "Ustuna Asmene Khali" dedikleri kadim zamanlarda Babil'in merkezinden "Khal Asmen"e yükseldiğine inanılan "Göğün Beldireği"ne, dar günün yoldaşı bildikleri Khal Xızır'a, sabahın ufku üzerinde perin açan Perê Serê Sodiri denilen ebedi nura, yaşam havzalarını çevreleyen On İki Dağ'ın evliyalarına iman eden kibleli şaşkın, kılıçartığı Batini Ra Evlatları, Yol Erenleri dedikleri Ehli Hakk kavmi diyarında Semavi Allah'ın adıyla okunan ilk salâ hükümet konağının yanı başında yükselen minareden duyulmadan önce, çiçeği burnunda ilimizin kuruluş kutlamaları başlamıştı...

Fotoğraf: Kalan - Hasan Saltık Arşivi.

Murat Suyu üzerinde yapımı tamamlanan (önce Soyun-Geç, sonrasında Sin-Geç adı uygun görülen, Deli Dumrul Köprüsü olarak da anılan, son kırk yıldır Keban Barajı suları altında kalan, adını Pertek-Hozat karayolu üzerindeki bir başka köprüde saklı tutan yöredeki ilk betonarme resmî yapı sayılan) Pertek Köprüsü'nün açılış kurdelesini Kemal Atatürk'ün altın bir malkasla kesmesiyle kurban kesimleri yoğunlaştı.

Köprü, yol, karakol, kışla ve idari binaların temel atma ve açılış törenleri sırasında çoğalan kurban kesimleri Sin-Geç köprüsünün açılışı sonrasında çığırından çıktı. Medeniyete açıldığı söylenen felaket köprüsünden kırım alayları aktıkça Murat Suyu'ndan öte tarafta çok kan döküldü. Dikili taşı, ağacıyla kadim Dersim'in her şeyiyle ortadan kaldırılmasını içeren 4 Mayıs 1937 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı'nı önceleyen kurban kesimleri; önce Tunç'eli, sonra Munzur, olmadı Kalan ve en sonunda Tunceli adıyla kalakalan ilimizin kuruluş kutlamalarının sürdüğü 1936-1937 yılları boyunca sürdü. 1938 yılı resmî verilerine göre 13.806, döneme tanıklık edenlerin parmak

hesabına göreyse bu rakamın mislince insan kabileler halinde kurşuna dizildi, süngüden geçirildi, koyun niyetine tek tek boğazlandı alenen.

Sadece merkeze bağlı elli üç köy ve yüzlerce mezrasında değil, Hozat, Pulur (Ovacık), Kızılkilise (Nazimiye), Kuzucan (Pülümür), Mazgirt, Pertek, Çemişgezek kasabalarında, bu kasabalara bağlı nahiye merkezleri ve köylerde de değil; Kiği, Karakoçan, Erzincan, Sivas Koçgiri ve Elazığ sınırları dahilinde ram eyleyen Kızılbaş-Kırmançların boy gösterdiği uzak yakın tüm beldelerde hesapsız kan döküldü. Önce aşiret ekâbirleri Elazığ'da ayaküstü mahkeme edildi; yedisi karar saatinde dara çekildi, yetmişi hapse mahkûm edildi. Mahkûm edilenlerin yetmişinden hiçbiri gömüldüğü zindandan sağ çıkmadı.

Büyük Ordu Manevrası denilen Son Büyük Sel Seferi başladığında saha üzerinde kimseyi mahkeme etmeye gerek de duyulmadı. Ele geçirilenlerin ele geçirildiği yerde, top tüfeğin menziline düşenlerin düştükleri yerde defterleri dürüldü. O yıl leşkargası, kerkenez, karakuş, kuzgun, çaylak, çakal, sırtlan, yılan çiyen tekmil leşçil mahlûkat insan etine doydular...

Olabilirdi hızlı hareket edilmesi, taranmış sahaların tekrar taranması, bir insanın sığabileceği ağaç kovuğu, kaya geldiği, kazan dibi bırakılmaması, temizlik havuzlarına yığılı insan cesetleri arasında baş kaldıracabilecek yaralıların gözden kaçırılmaması, sığındıkları mağaralarda, yeraltı sığınaklarında kısırılanların ele geçirilmeleriyle uğraşılmaması, mağaralara, dar gediklere sıkıştırılanların patlayıcı, boğucu, yakıcı gereçlerle donanımlı Özel Kuvvetlere havale edilmeleri, Memnu Mıntıka ilan edilen Demenan, Haydaran, Mercan ve Koçuşığı'nın dikbaşı köylerinin yanı sıra devlete biat etmiş görünen muti (uysal) aşiret köylerinin de emelde tehlikeli olabilecekleri hususu göz önünde bulundurularak kamilen temizlenmeleri emri, kırım alaylarınca harfiyen yerine getirildi. Verilen emirlerle de sınırlı kalınmadı. Eratından subayına, milisinden kılavuzuna kırımda rol alan her nefer kendi meşrebine göre davranma hürriyetine sahipti...

Ol keyfiyetle çiçeği burnunda ilimizin merkez, ilçe, nahiye,

köy, mezra ve tek hanelik meskûn mahallerde kan bulaştırılmadık kapı bırakılmadı. Önceki yıldan merkez ilçe, kasaba ve nahiyelere kurulu bulunduğu kaydedilen sekiz sabit karakol ve kışlaya ek olarak planlanan 8+100 karakol 1938'de hizmete açıldı mı¹ onu bilemiyoruz. Ama her üç köyden birinin nahiye yapıldığını, her nahiyeye bir karakol kurulduğunu, karakolu olmayan köylerde ise gezici karakolların hanelerin mahremine dayandığını döneme tanıklık eden yaşlıların anlatılarından biliyoruz. Mevcut yerleşik karakol ve kışla merkezlerinde, kırım alaylarının konup göçtüğü dağ başlarındaki kamp yerlerinde değil sadece, genel seferberlikle silahaltına alınan milis kalabalıkları, hava filolarıyla destekli 50.000 mevcutlu kara kuvvetlerine bağlı birliklerin tur döndükleri 7.200 kilometrekarelik genel temizlik sahası üzerinde sürdürülen kurban merasimleri, inşaat faaliyetlerinin sürdüğü o yılın yaz-bahar aylarınca hız kesmedi. Kırım Havuzları denilen insan mezbahalarına, kafilerin sürülüp döküldükleri uçurum diplerine, serildikleri dere boylarına dökülen kanla yöredeki tüm çayların, ırmağın günlerce kıpkızıl aktığı rivayet değil; hiç değil... Ama dökülen sadece insan kanı da değildi.

“Tunceli harekâtına iştirak edecek kara, hava ve jandarma birliklerine mensup erata kuvvetli tayın verilmesini” içeren Reisicumhur Kemal Atatürk'ün emri gereği kuvvetlendirilen tayın de yeterli görülmeyip, tarama birlikleriyle birlikte hareket eden gezgin kasaplar, diledikleri yerde pençeleyip bıçak altına yatırdıkları mal davarları hesapsızca kesip yüzdü, köy yangınlarının ateşi, koru üzerinde kebab etti, saha üzerinde çarık eskitmeye dönenen jandarma birliklerine nar gibi kızarmış gövdeler yetiştirmeye didindi.

---

1 1937 yılında Başbakan İsmet İnönü, bölgede süren yol, köprü, karakol-kışla yapımı ve projelerine ilişkin notlarında 2 Hozat Dağ, 3 Mameki, 1 Pulur, 1 Nazmiye, 1 Sin'de kurulu 8 karakol (İnönü'nün kendi toplama işlemine göre 7!) ve kışlaya ek olarak 100 yeni karakola gereksinim duyulduğunu, gereksinim duyulan yeni karakolların yapımı için gerekli mali kaynağın Maliye Müfettişliği'nden sağlanıp IV. Umum Müfettişliği'ne aktarılacağını ve tüm inşaat işlerinin Umum Müfettişlikçe birleştirileceğini kaydeder. Bkz. İsmet İnönü, *Defterler (1919-1973)*, YKY, 2001, s. 242.

Fotoğraf: Kalan - Hasan Saltık Arşivi.

Önceki yıl saha üzerinde 5.000 çift çarık eskitildiği ve eskitilen çarıkları yenilemeye 5.000 öküzün alın derisinin soyulduğu da rivayet değil! 1937 yılı Zafer Bayramı kutlamalarına ilk kez sahne olan çiçeği burnunda vilayet merkezimizdeki –o zaman Abdullah Alpdoğan Meydanı, çok sonraki yıllarda Palavra Meydanı diye ünlenen–, kışlayla hükümet konağı arasındaki boş saha üzerinde çevre köylerden toplatılıp orada kafaları kopartılarak üst üste atılan kümes hayvanlarından dağ gibi bir tepenin oluştuğunu anlatır kulak verdiğimiz dönemin tanıkları. Büyük ve küçükbaş hayvanların kiminin boğazlandıkları yerde, kiminin yüzölüp doğrandıkları leğenlerde, altında ateşi küllenmiş kazanlarda, kiminin bacaklarından asılı durdukları ağaçlarda öylece bırakılıp gidildiğini; geçtikleri yol boylarınca mürdar edip bıraktıklarıyla da kalmadıklarını; sayısız baş koyunu, sığırı, keçiyi, atı, katırı, eşeği, sıpayı, danayı, kuzuyu, oğlağı sürülerince önlerine katıp götürdüklerini, uzak yakın illerin kelepirci pazarlarına nur yağdırdıklarını aktarırlar! Ama sadece önlerine katıp götürdükleri mal davar sürüleri, kurbanlarının üze-

rinden aldıkları ziynet, para pul, harabe köylerden taşınabilirler de değil... Ebeveynleri ortadan kaldırılan sahipsiz çocuklar, ergen kızlar da ganimetten sayılır: Öksüz yetim bırakılmalarına emir veren, tetik çeken, süngü çalan kurmayı, subayı, astı, uzatmahısı, milis başları da katılır ganimet yarışına...

Elazığ, Erzincan, Sivas, Gümüşhane yönlerine sürülen sürgün kâfilerine bekçilik eden inzibatlar hariç; kelepir taşıyan mekkâre katırları, yüklü kamyon kervanları, terkilerinde kesik başlar taşıyan süvari ve piyade birlikleriyle, Elazığ'da düzenlenen 1938 yılı 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamalarında yetişir, alaylarıyla geçit törenlerinde boy gösterip artçı temizlik hareketini sürdürmeye geri dönerler...